
3 1761 08105038 7

„BÁBY“ I „BABY“.

STUDIE

JANA NERUDY.

V PRAZE.
NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC.
1886.

(1879.)

I.

Nic poetičtějšího není v rodině nad „naši babičku!“ Snad jsi se seznámil s četnější některou rodinou a seznával jednotlivé členy při různých příležitostech, snad jsi již spřátelen s celou řadou jich, a předce cítíš, že neznáš ještě člena nejhlavnějšího. Nepřišel's náhodou ještě do onoho venkovského zákoutí, kde sedí a usmívá se, vypravuje a dřímá „naše babička“. Ale slyšíš o ní mluvit stále: „Naše babička!“ — „Tohleto koupíme pro babičku“. — „Počkejte, jen až uvidíte naši babičku! A ty její holubí polívky — teď už nevaří, ale až přijedete, my Vám jich navaříme samy, uvidíte!“

„Naše babička“ je stará, mdlá, slabého hlasu, a předc je jí plný dům. Ráno se vaří pro ni zvláštní polívčička; dopoledne se přinese sklenice vína a kousek salámu, „z Prahy;“ v poledne musí být obsloužena první, jindy ale

také. Kdo ji dnes ještě neviděl, tomu je, jako by mu pořád něco scházelo, a honem se běží podívat. A ona sedí tu ve vyloženém křesle u okna ve světnici, kde je slunce skoro po celý den. Hlavička kulatá jako jablíčko, tvářičky jako červený aksamít — „naše babička“ je tak krásna! Usmívá se na lidi kolem a oknem zas do zahrady ven, přes mdlé oko její jakoby pořád přeletovaly drobné pavučinky, a babička vypravuje třikrát za den o zcela blízkém „Vlčím dolu,“ kde přišel na ni takový blud, že nevěděla ani kudy domů, a třikrát za den o velkých francouzských válkách, jak se provdala co děvče teprv šestnáctileté, jak dala kozákovi políček a jak jí jen ruský jenerál zachránil život — „naše babička“ je tak roztomilá, hotový cukr je „naše babička!“

Dnes je překrásný letní den. Sluníčko je při síle, hřeje. A babička se vyloudila o berličce ven do zahrady. Přešla celou jednou cestou a ulehla do stínu košaté pivoňky; schoulila se a usnula. Vědí o ní, ukazují si tam, usmívají se. Ob čas se některý po vedlejší pískové cestě přiblíží až na třicet kroků, vystoupí na prsty a lesknoucíma se očima pohlíží k pivoňce. Není krásnější kytičky v celé zahradě nad „naši babičku!“

Ovšem — někdy je babička také broukava. Staré ženy, zvláště ty, které jsou milovány, mívají zvláštní určitost, pevnost ve své povaze, také někdy umíněnost starců, a o tu pevnosť se někdy narazí. Také se hlásivá slabost a babička bývá nevrlá jako dítě, a jako dítě neví proč. Zvláště to pak cítí služebnictvo ženské, vůbec lidé k rodině nenáležející — nemáli babička někoho hned na první pohled ráda, už se do její lásky nedostane! „Dnes je babička moc zlá," říkává se. Ale mezi největším broukáním babička náhle ve svém křesle usnula — a už to ví celý dům! Ticho! Vnučka tu sedí šijíc a sotva dychá; bojí se pohnout, zdvihá pomalu nůžky ze stolu a zase je opatrně klade. V tom bouchly nahoře v prvním patře dvéře. Vnučka se lekla, ale podívá se jen po očku, jakoby přímý pohled už byl příliš hlasný — babička spí šťastně dál, úsměv přelítl tvář vnuččinu — „Vždyť je to naše babička!"

I malé děti ji zbožňují. A když si hrajou „na Hřímbabu" a andělíček klekne před paní Růžovou a tato počne se ho vyptávat: „Kudy jsi šla?" — „Hájem." — „Koho's potkala?" řekne děvče místo „pána boha" — „naši babičku." — —

Ano: babička, bába je celý zlatodol poesie. Slovo „bába" je sladké. První to šeptání dětské.

„Babátko“, „bábě“ říká se u nás i dětem. Známo, že také u Angličanů a Francouzů říká se „baby“ dětem i loutkám. A muž, mluví-li v lásce o své ženě, třeba mladé a kypré, řekne: „Moje bába.“

Stáří má poesii svou, bába je ale leskem jejím ozářenější než děd. Bába je jaksi už do mythického stupňovaný pojem matky, pojem dobroty. Babina vetchost dojímá, její zásluhy o rodinu mají váhu velkých historických fakt, její dobrota je nezištná. Třeba učinilo stáří babičku až nehezkou a vzalo jí veškerý půvab, z její rodiny to nikdo nevidí a necítí. A je známo, že mnohé babičky překonaly i sílu času a jsou v skutku krásné, ba mnohá žena stane se teprv stářím krásnou. V těch sněhobílých, měkkých vlasech, v té klidné, jak jezerní hladina tiché tváři spočívá zvláštní noblessa; aristokracie let sušlechťuje tvary obličeje, člověk slýchá často výrok: „Do té stařeny lze se zamilovat.“

Stará žena má pro sebe poesii podzimu. Příroda se přebarvila do tónů klidnějších, studenějších, mlhy kalí zrak, sluneční dráha se krátí, dnů ubývá. Někdy ještě slunce se usměje — úsměv před skonáním. Bába ví o blížícím se skonání svém, říká, že se na ně těší, a má

v šatníku svém už rubáš, čepec, růženec — jak jednoduchá to příprava na dlouhou cestu! — ale neřekni jí sám ani slůvka o možné smrti, vyslechne je sice oddaně, jsi ale její nepřítel! Jen se podívej na ni, když se slunko znovu rodí a bába se nového, „ještě jednoho“ jara dočkala! Prostince to praví národní naše píseň:

Každá babička stará
je veselejší z jara:
  vezme svou berličku,
  sedne na sluníčku;
myslí si: „Kýž jsem mladší,
ach, což bych byla raďší!“

Poetická je nám i ta stará, vetchá žebračka, která pátkuje, vzdor hadrům a cárům svým. Postava třesoucí se, krok nejistý — zajisté by raděj někde odpočívala a vyčkávala smrt, než žebrat zde, jak jí kážou ti, u kterých žije — ale neřekni také jí, že umře, i bída, utrpení má svou poesii!

A jak poetická je stařena, která posledních dnů svých užívá na př. ještě k činnosti prospěšné nejen rodině, nýbrž lidstvu vůbec. Nezapomenu jednoduchého novinářského popisu, jenž jednal o Marianě, agentce londýnské společnosti biblové, kteráž první podnikla i provedla úkol rozšiřování

svatého písma mezi nejzlotřilcjšími obyvateli země, mezi „londýnskými pohany". — „Stará ta Bible-Woman žije posud a člověk musí být hluboce dojat, když spatří bledou ženu tu; ve tváři její je celé utrpení, nikdo nezná její minulosti, a jen se tuší, že kalich životní hořkosti vypila až na dno." Byla neohrožena jako největší hrdina. Žádné nebezpečí jí neodstrašilo, žádný posměch, ba ani často zažitá tělesná trýzeň. „Domníváme se, že čtem pohádku o dítěti, které se beze strachu odvážilo do jeskyň lidojedů a obrů a jimi předce smrti ušetřeno bylo." —

Však sobě babiček všimlo i umění, jež poetickým zjevům dodává tvarů trvalých. Ovšem jen umění slovesné a výtvarné, jiné nemá forem a výrazů zde náležitých.

Ovid opěvá v Metamorphosách svých (8 kn. — 621 v.) rozkošný ten, bohům libý páreček Filemona a Baucidu. Dosáhli pospolu už vysokého stáří, když bohové jim dovolují, aby sami rozhodli o příštím osudu svém. Jen ne umřít jeden před druhým — toť hlavní jich přání! A učiněno dle vůle jejich: žili ještě léta co strážci chrámu, pak najednou vidí oba, jak druh se mění v strom začínaje od nohou, a ještě si šepotají slova lásky, když už hlava se mění v šelestící korunu.

Hůř ovšem srdci, když druh odvolán časněji. Pak zbývá jen zpomínání. Již za živa sobě slíbili věčnou pamět a druh druhu ukládá pro případ přežití mnohou milostnou povinnost. Čeho by na př. žádal básník? Beranger vyslovuje to jediné v skutku básnické přání v chansonu k staré družce své:

Když v každé vesně slabá ruka Tvoje
zavěsí kvítka na mém obraze:
. . . .
pak, stařenka, při krbu plápolání,
si druha svého písně opakuj —.

Zbylá žena stará žije pak jen svým vzpomínkám, jež uzavírá do srdce jako šperk do skřínky, a mladšímu dorůstu rodinnému, jemuž věnuje lásku zjevnou jako bílý den. Nevím, jeli kde takový život rodinný, drahou babičkou korunovaný, jemněji a plastičtěji vylíčen než v literatuře české, v „Babičce“ od Němcové. A poetičtěji zas nenaznačil nikdo smrt babiččinu v lůně rodiny než Viktor Hugo na počátku své básně „La Grand-mère“: „Spíš? . . . probuď se, matko matičky naší! Jindy, když spíš, Tvá ústa stále šeptají, jako by spánek Tvůj byl jen modlitbou — avšak dnešního večera podobáš se

madonně z kamene, ret je nepohnutý, Tvůj dech oněměl . . . —“

Arci, kde není rodiny — co pak? Stařena je cele osamocena s citem svým, člun na oceánu širém. Tím pečlivěji ale uchovává cit. Zcela všeobecně to líčí, jen pojem nálady podává známá dvousloková báseň Anastasia Gruena. Básník má starou tetu a ta má starou knihu a v té staré knize leží starý, uschlý list. Tak uschlé jsou as také ruce, které jí list utrhly kdysi na jaře. Kdykoli na něj pohlédne, stařena pláče — proč asi? Básník nedává odpovědi. Je to tajemství srdce. Odbytá minulost. Stařena je něma jako vrba nad hrobem.

Mnohem určitěji mluví Angličan Cornwall, jeho báseň „Woman“ (žena) má dech ostrý, zimavý.

. . . .
Jí otročili moci na výsluní,
však rozprchli se, když chlad zimy zavál u ní,
a dav, jenž přisáhal za lásku zemřít k ní,
se štítil slyšet mdlý vzdech její poslední;
a to je věrnost muže!

Jen žena, jediná v svém čistším bytí,
můž' vidět odcházet ty všechny modly žití
a milovat jen víc a úsměv vlídný
a žehnání mít tam, kde muž jest nejvíc bídný. —

Z výtvarného umění připadají nám nejprv na mysl podobizny stařen. Zde se nejčastěji obdivujem oné noblesse ve výrazu, o níž jsme se již zmínili — vždyť malíř, neportretujeli ze zákazky, sobě rád volí tváře výmluvné. Na obličeji stařen takých je celá ušlechtilá duše jejich a my vidíme, že ta duše je cele, cele srdcem! Vnitřní člověk se tu s křišťálovou jasností zrcadlí v zevnějšku. Předc mluví k nám i zde otázka elegická: proč člověk zešediví, než nabude plného duševního klidu a citové čistoty, nebo než zjevuje bez ostychu světu, že je tak dobrým? proč zemře, když je nejlepším?

Ovšem bývá v starých tvářích také rýha zkušenosti, často i výraz utrpení. Výtvarní umělci rádi vyjadřují, že stáří, personifikované babičkami, je života syto a přeje si již konce jeho. Nalezáme tu myšlénku nejobyčejněji na cyklech, kde vyobrazen „rej Morany", „ples Smrti" nebo jak bychom to nazvali. Na př. hned na proslulém cyklu Holbeinově — „Smrt je lepší života" zní připsané heslo stařeny, jíž se smrt již chápe. Rovněž nejnověji na Ferdinanda Bartha cyklu „Smrť při práci své" (mnichovské dřevoryty, vydané r. 1867), kde mladá, kyprá žena mocně se smrti vzpírá, slepá stařena ji však volně následuje. Tutéž myšlénku položil

Rembrandt do slavného svého obrazu „Povznešení kříže“ (dóm antorfský) a vyznačil ji zvadlou stařenou, kteráž k ukřižovanému ruce vzpíná. Myšlénka ta je i tragická. Markantně pak to vyslovil Ch. L. Mueller v neallegorickém a zcela světsky dojemném svém obraze „Vyvolávání posledních obětí francouzské revoluce“ (palác luxembourský): Vězení. Odevřenými dveřmi vlekou ženu ku guillotině. Muž s trikolorou na klobouce vyvolává jmena ostatních pro popravu určených. Prarůzné postavy a různý je dojem. Zcela klidně čeká na jmeno své stařena uprostřed ostatních. Žila již dosti. Růženec v ruce slibuje jí život lepší.

Velmi rádi líčí malíři protivu mezi lidskými věky a nejsnadněji se jim to daří ovšem, uvedouli výjevy života rodinného: babičku — vnoučata. Povstávají z toho obrazy genrové a počet jich jde do velkých tisíců. Také Svatá rodina slouží k obrazům genrového nádechu. Nejrozkošnější z nich je „Svatá rodina“ B. Luiniho (u nás šíře známá rytinou Paynovou; originál nalezá se v Breře): Ježíšek potahuje jehňátko za ucho, matka a babička se tomu smějí. Z bezčetných světských genrů uvádím jen poetický obrázek Indunův. Z venčí nahlíží do světnice mladík, stojící pod oknem, a podává dívce uvnitř se

nalezající ruku. Děvče ohlíží se opatrně po babičce — láska tedy pro rodinu ještě tajná. Avšak babička usnula. Na kamnech nad ní přede kocour, snad aby babička z dřímoty se nevyrušila tím, že vnučka postavila svůj kolovrátek stranou. Babička složila ruku na ruku. Stará tvář se lehýnce usmívá — snad se jí zdá výjev z vlastního, dávného její mládí, kdy mužská ruka poprvé tiskla její ruku.

II.

Avšak — jakkoli stáří má svou poesii, nikdo nestojí o to, aby jižjiž stal se sám poetickým ve směru tom. Co žije, těší se ze života a bojí se smrti — stáří je ale velmi výmluvnou přípomínkou smrti. Milujem toho onoho člověka starého, jenž nám je drah krví, nebo jinak osobně či pro zásluhy své sympatický, takto je nám stáří téměř antipatické. Neubráníme se pocitu poněkud elegickému při pohledu na starého člověka, naše vlastní budoucnosť mluví k nám z vetchosti jeho. Činíme-li něco pro něho, činíme tak z jakéhos pohnutí egoistického, třeba bychom sobě toho nebyli vědomi. A významno je, že mladík má více antipatie k dědkovi, mladice k bábě — dědkem mladice nebude nikdy!

Náhle se mění „á“ v „a“, „poesie podzimu“ se pojednou zvrací na nepříjemně mrazivý dech, fičící z podzimního strniště — a z „báby“

se stává „baba“ se vším nechutným pojmem svým. Někdy se musíme dojmu tomu bránit násilně; rodinným životem vyšlechtěný cit, společenskými poměry vybroušený rozum nám to káže. A kázali to i zákonodárci. Řecké zákony žádaly úcty k stáří, bible má hojnost napomenutí, i Nový zákon — apoštol Pavel v prvním pastýřském listu k Timotheovi — káže: „Starých žen napomínej jako m a t e k“. Avšak třeba sám Šalomoun nazval ženu „korunou muže“, sestárneli, omží-li koruna ta, prostý cit lidu podává se zákonu přirozeného odporu.

Náš lid je právě takový jako kterýkoli lid jiný. Od příjemného výrazu „bába“ přecházívá velmi náhle ku spílajícímu, zlému slovu „baba“. Užijeli krátkého „a“, je sobě toho plně vědom, proč; dlouhého „á“ užívá ale často beze všeho dalšího úmyslu, jako na př. při označování různého zaměstnání: „kostelní“ či „svíčková bába“, „krupná“ (překupnice), „tržní“, „porodní bába“.

Zmíněný zákon přirozeného odporu působí již u drobných dětí. Z pravidla považuje dítě člověka starobného za něco zcela jiného, za zcela zvláštní druh lidí. Ten starý člověk ani nemohl být nikdy dítětem, má ty své vrásky

nejspíš už od jakživa, a dítě nemůže nikdy později mít takový šedý vlas a na př. berličku. Němcová to líčí trefně ve své „Babičce“. Babička přijela, vnučkové se s ní již obeznamili. „Jeden sedí jí na klíně, druhý stojí za ní na lavici a Barunka stojí před ní a dívá se jí do tváře. Jednomu je divno, že má babička bílé vlasy jako sníh, druhému, že má babička scvrklé ruce, třetí povídá: ‚Ale babičko, Vy máte jen čtyry zuby!‘“ Babička se usmívá, hladí tmavohnědý vlas Baruščin, řkouc: „Když jsem stará; až vy budete staří, budete taky jinaky!“ a děti to nemohou pochopit, že by ty jejich bělounké, hladké ruce mohly kdy tak svraštěné být, jako ruce staré babičky.“

A jako voda se prosakuje pořád hloub a hloub, až do vrstev co možná nejnižších, takž také posměchy dorostlých, „babám“ platící, vnikají až dolů mezi děti. Dětské hry, dětské posměšky jsou plny důkazů. Dítěti je „baba“ něco nepěkného, zlá bytost — zcela všeobecně zlá a nepěkná, bez určitějšího pojmu. Samo slovo je mu už nepříjemno. „Dostat babou“ je spojeno s příhanou, a hošík, který na večer při loučení se s kamarádem dostane „poslední“ a více ji z jakýchkoli příčin vrátit nemůže, usíná těžce, uražen ve své statečnosti.

Baba je dítěti daleko horší dědka. Z dědka může být alespoň n ě c o kloudného — dobrá polívka! Když dítě loudí, odříkává:

Prosím, prosím žebrotú —
strčím babu do plotu,
a dědečka do hrnéčka,
bude dobrá polívečka.

Dědek nad babou vítězí — „Poprchává: dědek babu zakopává!“ I když děti „čarují“, pochodí baba hůř než dědek. Jdou z lesa, nesouce jahody nebo houby, a na kraji hlasitě „les zavírají“:

. . . .
vlezeli sem baba,
ať z ní bude ž á b a,
vlezeli sem dědek,
ať je z něho dudek.

Však to s dětmi pak roste, a i když jsou už velcí, přejí napořád babám co nejhoršího: Pannám fijalky, koláčky, střevíčky a ráječek — vdovám chudobky, knedlíky, pantofle a očistec — babám kopřivy, brambory, bačkory a peklo!

Prapodivné jeví děti pojmy o tom, co vlastně baba dělá. Obyčejně sedává na kamnech, s nichž co možná často „padá na zem“,

nebo také na pekelci — „Pepíku, Pepíku — co pak dělá babka?“ — „Sedí na pekelci — strouhá sobě jabka.“ — Také „sedí za kamny, vylizuje kuthany.“ Ba jí se i vytýká (při otloukání píšťalek), že — „j í k o ť a t a — počkej, babo proklatá!“ — Nesedí-li za kamny, sedí „ve věrteli“, nebo „leze do bezu.“ Ani to není valně pochlebné, že koza, zvíře komické, je prý „psí babička.“

Ba nepřátelství přímo zuřivé ozývává se v dětských říkadlech a písních. „Strčím babu do plotu“; „baba sedí ve věrteli — pojďte hoši, melte ji!“ Při hře na obrovskou „řípku“, která z plného žejdlíka semena, do jednoho důlku nasetého, vyrostla jediná a tak velká, že ji nikdo nemůže vytrhnout, svalí se celé tahající „desatero“ na nebohou, hmoždící se babku. Vybranou zábavou zdá se být: „starou babu honiti — okolo bradla — až baba padla.“ Kdysi se dle dětské písně oženil kominík — „vzal on sobě starou babu“ — a co s ní učinil? — „přivázal ji k pivováru!“ Pak se zas oženil kožišník, a vzal on sobě také starou babu —

svatba bylá na korábu,
a ta baba byla ráda,
měla čerta kamaráda;
kamarád byl dobrá liška,

sed na babu, jel do Slízska,
a ze Slízska do Milivska,
bodejž babu čert roztříská!

Čert tedy na babě; někdy ale zas baba na čertu: „V tom černým lese — čert babu nese: — vy kluci nezvední — modlete se!“

A nepřátelství to nesmíří se ani smrtí, neusíná ani nad hrobem. Zuzka je mlada, hezka, ale také z ní bude baba —

a z tý baby bude buben,
pudeme s ním, naverbujem,
budem na něj bubnovati,
hezké panny verbovati.

Od dětí pak naučila se i němá tvář nenávidět baby. Baba sedí za kamny, vylizuje kuthan, a —

pes na ni vrčí,
že ji dolů strčí;
kohout na ni kokrhá,
že jí kožich roztrhá.

III.

Nikdo nestojí tedy o to, aby byl jižjiž stár — nejméně ale ženské. Nepočítáme dříve upřímně let, dokud šedivých vlasů není na hlavě nebo kolem brady alespoň tolik, že už počítat se ani nedají. Nerádi skládáme mládí korunu růžovou, jeť ta koruna, kterou nám stáří za ni dává, tak trnita! A kdyby v Kolodějích skutečně přemílali staré ženy na mladé, rozmnožili bychom na jisto počet složení, aby vystačila na pohlaví oboje — akcie podniku toho by byly jediny, které by se na burse držely ve výši stále.

Stáří je pro člověka samolibého — a každý člověk je samolibý — vlastně velmi impertinentní věc. Vypadalo by, nebohé, pěkně, kdybychom je mohli dle své chutě personifikovat a tak portretovat! Staroněmecký jeden epigram vyslovil to velmi trefně: „Stáří je vlastně mužem velmi zdvořilým a klepe pořád a pořád na dvéře. Ale

pranikdo neříká: „Vstupte!“ Věčně se mu ovšem nechce před dveřmi stát — najednou tedy cvakne klikou, rychle vstoupí — „Je to chlap hrubá!“ bručí se teď se všech stran. — Není ani potřebí, aby stáří vypadalo hned tak, jak je talmudský rabbi Jehošua kreslí: „Běda! Vrch je posněžen, stráně zmrzlé, psi němi, mlýn nemele, a hledám nevěda co“ (hlava, tváře, hlas, zuby, schýlené tělo); stáří stává se nepříjemným už, když sníh „teprv papírkuje“ a zmrazky se ukazují jen za jednotlivých nocí.

Alespoň kdyby nepozoroval nikdo jiný, že člověk stárne! Kdyby se zdál počet let v té jisté přechodní době hodně dlouho „neurčitý“ a lidé neodpovídali: „Ten je zcela určitě stár!“ Kdyby neradili: „Hezky límec nahoru, v deset hodin do postele!“

Jeli však stáří vůbec korunou trnovou, pro ženskou bývá dvojnásob. Mladá ženská mívá v očích světa (alespoň mužského) všechny možné dobré vlastnosti, stará hned všechny možné zlé. „S desíti lety,“ říká se „je ženská křepelkou, s dvaceti kolubicí, s třiceti slepicí, s čtyřiceti pávem, s padesáti kachnou, s šedesáti husou, se sedmdesáti supem, s osmdesáti sovou,

s devadesáti netopýrem,
s celým stem — špinavým chmýrem.“

Zkrátka: zdajíli se nám veškeří lidé dohromady být jakous mosaikou vlastností různých, mezi nimiž ale ty zlé mají většinu, zdají se nám staří ženští lidé být už jen konglomerátem samých vlastností zlých.

Ještě dokud má muže svého — no to stařena prý ujde. Ačkoli ani v tom směru na př. česká národní píseň nezná žádných Baucid právě. U nás, v písni totiž, je česká Baucis bublavá, muž musí s ní sedět „vzadu v koutě,“ musí jí kaši vařit, „naposledy ji i krmit“ — ba ona ho i někdy „bije tuze, až s něho leze kůže.“

Jak ale muž umře, je zle, nepěkné vlastnosti se hromadí. Z lepších vlastností se jí tu ponechávají jen tak asi dvě. Předně pobožnost. Ony prý sice ženy staré i mladé „vycházejí dobře s kněžími,“ staré ale zvlášť. Jen že zlé huby v tu pobožnost zcela nevěří; alespoň mají vždy nějakou příhanu po ruce — „modlářka!“ Jedni praví, že prý stařena začíná milovat boha — protože jiný se od ní už milovat nedá. Druzí tvrdí, že je modlitba jen jakýs pláštík, jímž se má přikrýt zloba srdce. Ba Němec Gellert, ačkoli se jmenoval „Fuerchtegott,“ napsal o tom zcela bezbožnou dlouhou báseň: o „nejpobožnější ženě našeho města,“ kteráž sotva vstala, už vyhledává „modlitbičku připadající na tento den,“

a ačkoli je už přes šedesát, každodenně prosí pána ještě „o dar čistoty," a ačkoli si nedopřeje najíst se nikdy, předce se modlí za „dar střídmosti." Obětuje bohu „svou chudobu" a půjčuje na všechny fanty. Dvanáct dlouhých písní pobožných přezpívá denně — kdo to klepe? žebrák? teď, když srdce její se právě chce povznést k nebesům? Atd.

Dále se jí neupírá zkušenost a plynoucí ze zkušenosti rozum. Už v starém zákonu chválí se rozmysl babí. Král egyptský přikázal babám hebrejským, když budou ženám hebrejským babiti, budeli pacholík, aby jej zabily. Ale ty odpověděly: „Nejsou ženy hebrejské jako egyptské: nebo ony samy umějí babiti, a dříve, než my k nim přijdeme, rodí." — „A že se bály báby boha, vystavěl jim domy" (Mojžíš II, 1., 21).

České pořekadlo tvrdí: „babí plemeno chytré" (též polsky: babi narod chytry). Také se citují mnohá babská říkadla co pokladnice moudrosti — „čím dál tím hůř, jak ta bába povídala." — „Babo, raď!" vzdychne si za uchem se škrábající Čecháček v největších rozpacích. A bába radí i v nejdůležitějších, samého života se týkajících věcech: „Pijme pivo s bobkem, — jezme bedrník, — nebudeme stonat,

— nebudeme mřít.“ Bába rozlušťuje nejtěžší záhady: „Vždycky jsou se Hajdaláci divili, — proč by Hajdalačky zuby tratily? — Pověděla stará bába penzlíkem: — že prej o ně tuze melou jazykem.“ — Ano „babsky“ znamenává tolik co „chlapsky“, totiž duševně chlapsky, a rovná se skoro slovu „věhlasný“. Známe na př. jednu hádanku, která má právě příjmí „babská“. Zní:

Mistře, mistře přeučený,
ve všech školách vycvičený,
    pověz, kdo ta žena byla:

Sotva cen že stara byla,
už se věnce svého zbyla,
    za muže šla, ženou byla.

Sotva pak že muže měla,
už ho s jiným podváděla;
    matkou poběhlíka byla.

A dřív, než se narodila,
smrt ji s světa sprovodila —
    pověz, kdo ta žena byla?

Rozluštění je: Eva — abychom čtenáře nebrali na „babské skřipce.“ — Bába je nejen moudrá, ona je i vtipná. Pěkný příkladek uvádí Františkán bosák Pauli (16. věk): Kdysi jel papež koňmo

silnicí; tu ho potkala babička žebračka a prosila ho pro boha o sedmík. Papež řekl: „Ne, to je příliš mnoho!“ Babička řekla: „Dejte mi tedy groš!“ On na to: „Ne!“ Ona zas: „Tedy krejcar!“ A on: „Ne!“ — „Dejte mi tedy své svaté požehnání!“ Papež začal ji žehnat, ale babička se uškubla: „Nechte si to! Kdyby to stálo jen za haléř, nedal byste také!“ —

Za to pak se stařeně z vlastností nepěkných neubírá téměř ani jedna. Stáří je vetché — a to je bujné mládeži k smíchu. Stará krev chladne, staré ruce mrazí — a mládež zpívá jim posměšně:

Až přijde Máj,
poženem kozy v háj,
staré baby za kamna.

Zimavy jsou všechny ty dny poslední, a drsný úšklebek vřeští: „Stará baba jako žába — v zimě v letě studená!“ Staré tělo tuhne, oudy jsou nehybny — a posměšek zní: „Skočila baba přes rybník.“ Nejneobratnější prst na lidské ruce, prst čtvrtý, soused „vnoučka malíčka,“ má příjmí „bába“, kdežto palec je tátou, ukazovač mámou, prst střední dědkem. Jen jazyku stařen se ponechává agilnost plná, ba ještě zvýšená, ovšem zas z posměchu.

Přišel již ten plný čas pozdní. Pleť žloutne, kůže jako by se pukala mrazem — co staré, to ošklivé. Sama svatá panenka Maria, chceli někoho ztrestat, objeví se mu co stařena. Byl řeholník Hermann Josef (báseň Bauernfeldtova), jenž se spustil boha:

A náhle babu ohyzdnou
on v noci spatřil ze sna.
„Kdo jsi Ty, ženo starobná,
vždyť Ty jsi přímo děsna!“
Marie ale pravila.
„Když pobožnosť Tvá zchřadla,
víc jinak se Ti nezjevím
než starobná a zvadlá!“

Také malíři mnoho k tomu přičinili, že „stará“ a „ošklivá“ má se za totožné. Často se zvláštní zálibou pěstovali tu „krásu kaktusovou“, vyhledávali a reprodukovali tváře co nejohyzdnější.

Bába a mračno platí za totožné už od dávnověkosti české (mračno je v naší mythologii také tolik co hora, odkudž jmena mnohých hor a kopců: Sichrovská bába, Podbaba, Babia gora v Tatrách). „Báby vstávají, bude bouřka;“ — „Babí kout se zatahuje;“ — „letos bouřky pořád z Babího kouta chodí.“ Tím „babím koutem“ je severovýchod, kde sídlí souhvězdí

„báby“ čili „kvočny s kuřátky“ — Plejády, zářivá Alkyona s hvězdnatou drůběží svou. A když přišel výroční čas, kdy Plejády panují, nastává „svatováclavské“ či „babí leto“ Poslední to jaksi úsměv života, poslední vzplanutí poesie. Slunce se usmívá, ale hřeje jen málo. Prohlídneli kvítko, nebo narodíli se motýl, těžce pyká neopatrnosti své. Vzduchem poletují lesklá, stříbrná vlákna, jakoby stařenčiny šediny — „Mariengarn“ nazývá je Němec poeticky, Francouz docela „Cheveux de la Ste. Vièrge“ — vlasy nejsvětější panny. Ale jakkoli se půvabně vzduchem nese, jakkoli lesk jeho je měkký a příjemný, zcela dole na vlákně sedí malý — pavouk. Ať už je tento drobný pavouček z druhu „aranea abteotrix“ nebo „aeronautica“, „Lycosa saccata“ nebo „Tetragnatha extensa“, o čemž se učenci ještě hádají — nechutným přívěskem poetického zjevu zůstává předc. Také se poetové všech národů celkem pramálo posud starali o babí leto, jen Angličan Chancer dal as před pěti sty lety popis trochu obšírnější.

Mimo to, že jsou ošklivy, přisuzuje se babám šmahem také nečistota, nepořádek v šatstvu:

Vdávala se stará baba,
vdávala se babice:
měla sukni roztrhanou
a bez nártu střevíce.

Ba i sv. Pavel měl za to, že musí stařen napomenout, a vepsal do epištoly k Titovi, svému pomocníku a poslanci: „Též také staré ženy ať chodí v oděvu svatém, ať nejsou hanlivé a mnoho vína pijící.“

A co zas ošklivé, to zlé. Proudhon započetl krásu ženy mezi cnosti její — ošklivosť je tedy necností. Jakož také zas naopak zloba ženy proměňuje i obličej krásný hned v ošklivý; už Sirach (25, 23 . . .) tvrdí: „Zlost ženy proměňuje obličej její: a zamračuje obličej svůj jako medvěd: a jako pytel jej ukazuje.“ Nejen k vůli starobě, mnohem spíš k vůli zlobě přemílá prý stařeny ten mlýn kolodějský. — Baba je předně škodoliba: „Když člověk louku kosí, lecjaká baba dešť vyprosí.“ Baba klesá pojednou ještě až na „babiznu“ — „babo jedu!“ volá se na ni. Baba je „drak“. Baba je svárlivá — „čert mezi babami“, říká se chceli se velká svárlivost a škodlivost její ostře vyznačit. Baba, aby mohla být svárlivou, musí být hubatou, to se rozumí. Baba je pomlouvačna — „musil to v Babíně slyšet,“

řekne se, vypravujeli někdo klevety. Již mladší ženy mívají značný talent k pomlouvání — „kde husy, tu smrad a štěbety, kde ženy, tu svár a klevety,“ zní už staré přísloví, jež A. Rybička vřadil i mezi „povědění právní“ — a s přibývajícím stářím talent roste. Ale je prý tomu tak po světě celém; také italská popěvka, zpívaná v Kalabrii, běduje:

Chì t' haju fattu, lingua sirpintina,
chi de la vita mia ne dici male?

— co jsem ti učinil, jazyku hadí, že atd. Zvláště mají baby zbroušeno na mladší ženské. Ale nebývalo prý tomu tak v těch povědomých „starých krásných časech.“ Mělo to ovšem tenkrát svou příčinu:

. . . unsre jungfern freiten spaeter,
sie reizten nicht der muetter neid,
o gute zeit!

Kdo chce pomlouvat, musí arci předně uši dobře natahovat, proto také se dlouhému jitrocelu říka „babí ucho“. Summa summarum: co babího, to zlé. A jmenujíli se i některé nevinné byliny „babí“, jako „babí hněv, b. jahoda, b. vejce, b. zub,“ jsou to byliny zajisté vesměs buď bodavé nebo odporné.

A proto — nepřátelství k babě! Řežte ji! A také ji řežou. Ital má své „segar la vecchia“ a činí mu to masopůstní jux; řezání baby je číslem v programu, když se odbývá „mi-carema.“ Rovněž Slovinci „řežou babu“ a sice na třetí neděli postní. Položí ženskou maškaru na kládu, tlukou holemi do ní a zakuklení muži ji pilou přeříznou a upálí. Aby však nikdo se z té nelidskosti nepoděsil, podotýkám raděj hned, v tomto případu že baba = zima či Morana, s kterou se k jaru i u nás zachází nemilosrdně. Ostatně Slovinci snad svou figurální nelidskost přebrali od sousedů Italů. U Slovanů, kde ženy měly od pradávna i osobní právo vlastnické — jakž všichni naši historikové, zvláště pak Bestužev Rjumin, dokazují, kde už v mythických dobách byly ženy panovnicemi, Libuše česká, Vanda polská, Tuga i Vuga horvatská, panovala vždy poměrná galantnost. Také by se byly na nás Vlasty a Mikulišny naše divně podívaly!

K satyře však talent máme. Nejbujněji zakvětla satyra na baby u Poláků. „Musil to v Babíně slyšet“ je polského původu — „musiał to v Babinie slyszeć;“ odtamtud také vyjel do světa „p. rycerz z Babińskiej wyprawy.“ Čelakovský píše o tom následovně: Ves Babín, blíže Lublína, náležela v šestnáctém století

Stanislavu Pšonkovi, muži učenému, vtipnému a vůbec váženému, jenž byl zakladatelem „svobodné obce Babinské“, kteráž dlouhá léta, i po smrti jeho, trvala. Byl to poněkud satyrický obraz skutečné polské Rzeči pospolitej a četní údové Babinské obce nejvíce dle svých směšných vlastností a vad za úřadníky bývali jmenováni. — Účel společnosti byl na četných schůzkách příjemná zábava, ale také zdravá náprava mnohých společenských vad.

IV.

Nejhorší ale vlastnost na stařeně je zamilovanost. Skoro něco nepřirozeného vidí lid v tom — a proč? Krása obyčejně uprchla, je pravda, „blížící se smrt“, zpívá Hoffmann von Hoffmannswaldau o pomijejícnosti krásy, „studenou rukou svou svraští ňadra Tvá, korál rtů vybledne, sníh ramenou se stane jako studený písek; sladký blesk oka zhasne, zlatý vlas bude jako starý šat“ — ale týž básník končí píseň svou tvrzením:

jen srdce Tvé nebude umořeno,
vždyť z démantu je srdce utvořeno!

Přetrvá léta srdce — nepřetrvají s ním i práva jeho? Ani zlý na ženy Proudhon nepopírá práv těch, třeba byl to vyslovil dosti kousavě: „Čím starší žena, tím horší. Čím horší je, tím více potřebuje milence, otce, vůdce, pána — hlavně pána.“

A předce je zamilovaná stařena směšna. Nesmějem se starému stromu, když ještě kvete, ale smějem se staré ženě, když ještě cítí. Ten pocit má i ta milující žena sama — „Smích mi učinil bůh: kdožkoli uslyší, bude se smáti spolu se mnou,“ volá Abrahamova Sára. Nejen láska, i světská píseň, tanec, vše podobné považuje se u stařeny za směšné. To vše patří mládí. Dokud mlada, má se žena zamilovat, provdat, míti děti, pak vnoučata, a pak má lid náš český, když sestárla, pro ni sladký výraz „zlatá bába.“ Největší hrozbou je pro děvče, že nebude takovou bábou:

Počkej, uhlídáš,
ten rok se nevdáš;
Ty zůstaneš starou pannou,
Ty nebudeš zlatou bábou —
počkej, uhlídáš!

Jen žertovně a se zjevným sarkasmem zpívá tanečník při „dupáku“, národním tanci našem: „Nevdávej se, má panenko, až Ti bude sto let: až Ti zuby vypadají . . .“

Stala se tedy zlatou bábou, žije snad ještě „se svým dědkem“ v lásce, jen ale ať té lásky nápadně nejeví! Ihned slyší: „Stará láska nerezaví, ale plesniví.“ Mnohem hůř je, když

se stařena buď znovu, buď teprv vdává, třeba by sobě brala muže rovněž starého. Básníci umělí ji přirovnávají pak k Étně — vrchol ve sněhu, uvnitř var — ale vyvíří jen nechutné z toho bahno. A písně prostonárodní jsou plny posměchu, zvlášť naše kousavé, bodavé písně české. Pravou kvintessencí všech těch písní dávají as sloky následující:

Co to vzdychá, heká, kašle
po ouvoze?
Jede svatba: starý s starou
v krytém voze.

Ona na hlavě má čepec
samou mašli,
by ji mezi babicemi
kněží našli.

On zas v spodkách flanelových,
v zimní čubě,
kolem hlavy rozmarýnu,
citrón v hubě.

Jakž teprv, když si stará beře mladého! Ani když to „bůh sám usoudí,“ nestojí to za nic. Vzít si starou je zrovna tolik co smrt. „Naši chtějí, abych umřel, a já ještě nestonal: dávají mně starou babu, já bych babu čertu dal. — Stará baba jako žába v zimě v letě studená:

mladá holka jak peřina v zimě v letě zahřívá. — Staré babě dáme hrábě, aby jimi hrabala: mladé holce dáme chlapce, aby ho milovala.“ Lichocení se babí sahá na mladíka „jako smrt“, je mu as tak příjemné jako ty pavučiny pozdního babího léta, šedivé, lichotivě člověka oplítající, ale protivné. Christian Weise (17. věk) přirovnává stařenu k uschlému listu růžovému: hledá-li on vůně „silné a krásné“ — „find' ich nur ein duerres blatt, welches schlechte reizung hat.“

Již mudrosloví dávných praotců našich učilo: „Takť se to dobře nerýmuje, když mládenec babě frejuje.“ Neber si, ach neber, mládenečku, babu na př. k vůli penězům, už mnohý se napálil, nemělať baba pak ničeho mimo „kohouta v komoře!“ Byť ale měla i skutečně peníze:

Neber sobě, můj holečku,
 pro peníze babu:
až s ní pudeš od oltáře,
což budeš mít hanbu!

„Stará baba velká žalost!“ praví také horvátská píseň. „Flintu nabit, babu zabit!“ dodává česká.

Vybíravou zrovna není, ta vdavek chtivá baba. S její rtů neplyne žádné: „mohu ještě čekat.“ Ba stará je prý mužů ještě chtivější

než žena mladá — „Mladá koza ráda líže, stará bere i s solničkou.“ Rovněž se ale zas tvrdí, že ten květ její lásky nemá trvání — „Babí zahrádka dlouho netrvá“ — „Babi ogorod ne dolgolětěn.“ Jen že mořit žárlivostí dovede muže svého vždy, ať už je starý nebo mladý. A nikdo ho nelituje v širém světě, nikdo; jeli láska a žárlivost směšna, je mučený předmět žárlivosti té ještě směšnější: ona má jakous alespoň omluvu v náklonnosti své, on nemá omluvy pražádné — proč si ji vzal! Zvláště jeli mlád, opustil-li snad mladou, ze špekulace špinavé. Píseň ho šlehá, ať sebou vrtne, kam chce.

A když přijdeš do hospody,
k tanci nebudeš smít;
bude na Tě Tvá babička
ode dveří hrozit:
„Pojď, mužíčku, pojď spat,
zanech hezkejch devčat:
když jsi je chtěl milovati,
měl jsi si mne nebrat!“

Také umění výtvarné chytilo se komiky té. Genrista Gerard Dow, jenž rád maloval „obrazy z kuchyně“ a o němž se vypravuje málo lichotivé faktum, že věnoval technickému provedení násadky na koště — celé tři dny, zůstavil nám

známý obraz: „Dvojí překvapení.“ Služka mlsá ve sklepě víno a pán, arci již obstarožný, ji při tom překvapil a tresce ji obejmutím. Ale exekuci vidí paní stará, ošklivá — rozkošný pohled na tvář stařeninu, jak je porušením povinné jí věrnosti dopálena!

Ostatně — jen zas žádnou mýlku! Dědek co ženich nebo co muž nemá se v písních, na obrazech, a vůbec v ústech zlého světa ani o mák líp! Mladý — ano mladý! Ten je tak pěkný po líčku, jeho hubička je jako cukr a mandle, jeho obejmutí jako lehnutí do prachových peřin, kdežto starý — — ale nechme toho!

V.

Zmínili jsme se už o některém mythickém významu slova „bába“. Nemáme však ve směru tom pojmu zcela jasného, určitě ohraničeného, obrazu plastického — „bába“ se jako skoro vše v slovanské mythologii rozplývá v mlhavé vidiny, jež se mění dle toho, jak slunce na ně svítí. Bába je tolik co zima, tolik co mračno, ale také tolik co plný opak toho.

Ta „Zlatá bába“, o níž jsme řekli, že slouží co příjmí šťastné, dobré stařeny, rodinné babičky, ta je v slovanské přírodě živoucí, velemocnou paní. Je to bohyně leta, ona přástevnice, která babí leto upřádá. Avšak jakmile jsou „divoké husy na odletu“, je „konec i babímu letu“, a Zlatá bába mění se náhle v Železnou bábu, Ježíbabu či Jugababu, a je to baba hubená, s koštěnou nohou, a rozsochatou hlavou. Dech její je mrazivý, umořující, jmeno její je Morana, práce její je

kutí ledu — sníh, „babiny ukovy“ (srbský výraz pro sníh březnový), odletuje při tom co tříštky.

Lid náš zná ještě několik babích mythů. My máme Žitnou babu, kterou se děti straší, aby nezabíhaly do vzrostlého žita: baba tam na ně číhá a mrská je trnovým lanem a svazuje vlhkým povříslem. A máme také Polední babu, Polednici či Poludnici, ženu zlou, která o polednách na lidi v lese se promeškávající posílá blud. Také ale v dobu tu přichází do vsí, ve viditelné postavě, a každého, kdo se jí neklaní, bije přes nohy. Je to žena tuze zlá, beře i děti, a ošklivá je až přímo hrůza —

malá, hnědá, tváře divé
pod plachetkou osoba,
o berličce, hnáty křivé,
hlas — vichřice podoba.

Babí kult musil u nás Slovanů bývat velice pilný. Nejvíce tomu nasvědčují četné détské hry, říkadla a písně. Pravěk každého národa, věk jeho dětský, nejdéle zachovává stopy své v těch zcela neuvědoměle a jakoby v polosnu pronášených říkadlech dětských. Když dítě ztratí svůj první zoubek, „cucáček“, hodí si jej pozpátku přes hlavu na pec a říká při tom: „Tu máš, Bábo, koštěnej, dej mi za něj železnej.“

Děvčátka naše si hrají „na Hřímbabu“, hoši zas na „Kucu-Babu“ či „slepou babu“.

I jinde jsou po životě českém četné stopy. „Bábou“ je u sládků dvanáctý či čtrnáctý sud, jenž druhdy sladovnickému sboru připadával darem — význam tedy příjemný. A rovněž příjemně se sluchu dotýkají jmena celé řady kuchyňských našich výtvarů: „bábovka“, „bába bramborová“, „bába litá“ (svítek), „bába horká“ (koblihy) — pro něž budiž „babám“ mnoho odpuštěno!

VI.

Poukázáno také již k tomu, že starý člověk nám přivádí na mysl konec života — smrt! Nepříjemná připomínka, přes všechny krásné fráse: že jen ten přemítá nevesele o smrti, kdož nevesele přemítal o životě, a t p.

Slovo „smrt“ značí ovšem pouhou obměnu přírody, pouhou událost; avšak vyjma staré národy asijské, hlavně staré Hebrejce, nalezl děj ten všude brzy sosobnění své, svou persoonifikaci. Smrt činila za černou oponou svou už rozličnou toilettu. U starých Řeků byly spíše klid a radost po tom následující personifikovány. Tam byla smrt líbezným dítětem, krásným jinochem. Smrt a spánek byly bratříčkové, matkou jejich byla klidná, odpočinku přející noc; na skříni Kypselově jsou vyobrazeni odpočívající v lůně matčině. Genius tichý s obrácenou pochodní, nebo s motýlem co obrazem duše, nebo s maskou u nohou na znamení, že úloha života

dobrána, býval nestrašidelným obrazem smrti.*) Ale také obrazila se tato poeticky co ženich, který nevěstu si odvádí do podsvětí, ba i co Amor. Teprv později, až za Perikla, nadvládla myšlénka neuprosnosti, povstal smrti bůh, Thanatos temný, děsný; jediný bůh, kterémuž nebyly skytány oběti žádné — nebylyť ničím platny. Smrt byla osudem, Moira, a z toho vyznívá již „mors“ Římanův, a ta naše Morana, můra, mor. Jen smrt násilná, Kér, obrazena co žena, okřídlená žena. A ta nám pak dále připomíná naše Sudičky, řecké Parce, Erinye, Harpye, Sireny, Nemesis, německé Walkyry, ba i indickou zasmušilou Kali, choť Šivovu, ješící na černém podsvětném koni.

Personifikace ovšem visela na duchu toho kterého národa, dle toho, jakého pohlaví je slovo „smrt“. U Italů je pohlaví ženského. Když Petrarkova Laura r. 1348 náhle morem zhubena byla, povstaly tercíny jeho: „Trionfo della Morte“. Petrarka líčí smrt co ženu, která se potká s Laurou — „Ed una donna involte in veste negra“ —

---

*) Podrobně rozvedeno v J. E. Veselého německém spise „Postavy smrti a ďábla.“

A napřed žena spěla v černém kroji
a s takou zlostí, jaké věru plání
kdys nezkusila Flegra s obry v boji.

Vpřed vstoupila řkouc: „Která sem jdeš Paní
ve hrdé slávě mladosti a krásy,
o konci žití svého nemáš zdání;

jsem ta, jež vždycky v nečas k vám se hlásí,
již spurnou, hluchou, zaslepenou zvete
vy, jimž noc život před večerem zhasí . . .“ *)

Smrti se přičítají ve světě všechny možné nepěkné vlastnosti, jak už Petrarkovy tercíny zde naznačují — vyjma jednu jedinou: lakomost. „Ta by mohla být bohata!“ říká Čech. A když všechny možné vlastnosti nepěkné, tedy také ošklivost tělesná. Kteráž ovšem nalezne se nejspíš u starých lidí, ať už u dědků či bab, opět dle jazyka. Proslulý obraz Petrarkova současníka Andrea Orcagny, nalezající se na camposanto pisánském a známý rovněž pod titulem „Il trionfo della Morte,“ předvádí smrt v postavě staré, ohyzdné ženy s rozpuštěnými vlasy a netopýřími křídly.

Samy Petrarkovy verše pak vyvolaly ještě jedno Trionfo. O 130 let později illustroval je

*) Překlad J. Vrchlického.

Tizian; ale smrt jeho už je kostlivcem s kosou. Názor to také českému lidu běžný — „ta zubatá“, „ta s kosou“. Na kostlivce připadlo lidstvo velmi pozdě. Hellenové spalovali své mrtvé, také jim byl hrob posvátně nedotknutelným, znali tedy kostru lidskou velmi nedokonale. Pomáhali si tím, že myslili sobě kosti koží pokryté, místo kostry obrazili tedy mumii — také slovo „skeletos“ znamená jen tělo vyschlé. Teprv křesťané, žijící v katakombách, ztratili hrůzu před kostrou — v katakombách viděli stlelé mrtvoly, v kostlivce proměněné, viděli na nich, že smrt vyrovnává všechny rozdíly stavů lidských — „aequat inaequalia“ — a kostlivec se stal pak přední a nejoblíbenější personifikací smrti.

Na basilejském „Plesu smrti“ přichází smrt k doktorovi a má důležitou otázku:

Herr doktor b'schaut die anatomey
an mir, ob sie recht g'machet sey...

hotová satyra na ženskou samolibost! A od oněch dob mele se to sice již všelijak, co baba objevuje se ale smrt velmi často. Kostum její bývá velmi rozmanitý, často prachudičký — někdy zcela nahé kostlivé tělo a jen krajkový čepec na hlavě. V Rouenu nalezá se starobylá

malba na skle, kde vyobrazena smrt co stará, zhubenělá žena s oštěpem a šípy, hledící hladově na kořist svou (připisuje se Janu Cousinu). Na „Plesu“ Holbeinově blíží se smrt co baba královně, kterouž odvádí beze všeho ohledu na královnino „z boží milosti“. Na „Plesu“ Fr. Pocciho (dvanáct dřevorytů vydaných r. 1862 v Mnichově) ukazuje klestí sbírající baba v lese hošíkovi jedovaté jahody — „jako cukr!“

VII.

Známe obrazy, na nichž čert a baba jdou si k člověku zcela kamarádsky pro duši. Baba je v tomto případu arci již zase tolik co smrt. Avšak i mimo význam ten narážíme v umění jak slovesném tak výtvarném velmi často na spojení ďábla s babami. Pomáhají sobě vzájemně, někdy baba čerta zastupuje zcela — vyobrazenať tam baba, kde měl být vyobrazen čert. Pokud víme, existuje jen jediný obraz, kde čert je personifikován dědkem. Je to stará rytina Marc Antonova, současníka Rafaelova, představující sestup Kristův do limbu; ďábel, spasiteli se vzpírající, je starý vousatý muž, s rohy, netopýřími křídly a ptačími drápy.

Čert a žena, také mladá žena, jsou vůbec v častém spojení. Jistý církevní otec nazývá veškeru krásu ženskou „opus diabolicum" — dílem ďáblovým. A církevní otcové znali předc ďábla skrz na skrz! Než vystoupili filosofové

Descartes a Thomasius, což se stalo teprv na počátku 17. věku, pletl se ďábel do všeho na světě — pak ovšem sloužil pánům literátům ihned za posměch. Také však galantní Francouz, jenž v kráse ženské vidí zajisté spíše dílo nebeské, užívá často výrazu „beauté du diable“, a míní tím ony pikantní tváře ženské, jež nejsou pravidelny, nejsou krásny, a předce lidem takřka kouzlem rozumy pletou. Přičítá se to jakémus ďábelskému ouskoku, a snad proto nezdvořilý muž český, rozzlobíli se, posílá svou ženu hned „ke všem čertům“, právě tak jako si Toskaňák prozpěvuje: „E lo mio amore l'ho mandato al diavolo!“ — „Čert ji bere,“ říká Čech obrazně a dává moudré ponaučení, že „kdo ženu bije, jednoho ďábla z ní vytluče, dva do ní vtluče.“

Spojujeli se ale již s krásou pojem čertoviny, jakž teprv s ošklivostí! „La laideur du diable“ — ošklivost je téměř patinou, kterou pokrývá čert vše, co je žensky staré. Ošklivost tváře se beře za zevnější příznak vnitřní ošklivosti či zloby. Stará žena je „zlá“ a jejím pomahačem je tedy pak zcela přirozeně samo peklo, sám čert, hledající beztoho ochotných nástrojů ku provádění zloby své všude po zemi. Hlavně se jeví vliv jeho na staré ženy tím, že

jich užívá ku rozdmychání a udržování domácích svárů, a staré povědění právní (Rybička) říká: „Ďábelské řemeslo provozují, kdož lidi v hromadu svádějí a jeděnch proti druhým zvláště příbuzných a přátel nasazovati, podštívati a podpalovati smějí."

Spojení baby s čertem nebývá ale pouhá „posedlost". Dnešního dne má dle českého pořekadla čert na posedání bab právo již jen jediný den v roce: „Na boží vstoupení vstupuje pánbůh do nebe a ďábel do baby." Pravidlem se pokládá spojení to za zcela dobrovolné, obapolně umluvené. Naivní obrazotvornost lidu vypráví si o tom mnohé bájky, a rovněž naivně to reprodukovali starší malíři, hlavně němečtí a nizozemští, David Teniers ml., Fr. Franck, Pekelný Breughel.

Jakmile se baba s čertem spojila, jsou její cesty valně rozdílny od cest jiných lidí, ne jen mravně, také fysicky. Babí silnicí je pak ihned komín (proto si v české písni beře kominík za ženu babu), a jejím koněm je koště, v němž trčí napřed hořící svíčka, jako by lucerna u ko čáru. Komínem jezdit zdá se být pro ně nesmírnou zábavou, kterou provozujou, kdekoli mohou. Magik na př. (rytina Mirycenova dle P. Breughela) cituje svatého Jakuba; čerti ob-

klopují svatého a posmívají se mu, a příležitosti té užívají baby, aby mezi tím jezdily komínem nahoru dolů. Umění svému jízdeckému vyučují také mladší ženské; na Teniersově „Départ pour le Sabat“ (rytina J. Aliametova) právě hodlá mladistvá novicka dle návodu zkušené staré jezdkyně poprvé ješit komínem. Frant. (Lucientes) Goya, ostrý kreslič satyrik španělský (rozhraní 18. a 19. věku), vytvořil celou řadu rytin, obrazících přípravy a pochod k čarodějné schůzi; na jednom z listů těch je vyobrazena na koštěti vysoko nad zemí čarodějnice stará, za níž na témž držadle obkročmo sedí žena mladistvého, kyprého těla — přímo k nakousnutí! Ostatně je ta stará vzdor žensky dlouhým vlasům těla mužsky tvarného, a nehádáme se, že Goya snad chtěl naznačiti, ty mladé a kypré že sobě sváží ďábel ochotně sám

Za to, že mu pomáhá, koná čert babě ovšem rozličné službý. Na př. on jí zas pomáhá k mladému muži. „Čert mně radu dal, abych si babu vzal, babu mosaznou,“ běduje naše národní píseň. A jiná:

Inu! měl jsem hezkou holku,
jmenem Májolenku,
hezkou holku mít:
čert mně tu babu nastrčil . . .

Nebo ji čert „nebere“, když lidé ho na ni volají. Jako v rozkošné naší, fugálně složené písni „Jukel a hrom“, kde baba nechce čarovat a teprv, když paní Juklová „poslala pro hroma, aby hrom čerta tlouk’“:

hrom začne čerta tlouct,
čert začne babu brát,
baba začne čarovat...

Poměr mezi babou a čertem je prarůzný. Celkem je sice uznaná nadvláda čerta, ale ne přílišná. Jediné pořekadlo nám známé a sem naléžející zní dosti krotce: „Neprosil se čert baby, ani já takové žáby“.

Obyčejněji je vyznačena parita, stejnost síly. „Kde baba, tu netřeba čerta“ (rusky také místo baby „pop“); — „baba a čert z téhož příbuzenstva“; — „čert, kněz a baba“ (Žižkovi připisovaný, Havlíčkem s gustem reprodukovaný epigram) atd. Právě tak jako čert dovede se také baba proměnit v jakýkoli zvířecí tvar, v draka, vlka, kozu, hada — jedině jehňátko není pro ně, k vůli „beránku božímu“.

Ale velmi často je také vyznačena nadvláda baby. Ona je pak chytřejší, lstivější, ba i tělesně silnější samého čerta. „Kam nemůže

čert, nastrčí babu“; „Co nemůž ďábel dovésti, to baba vše hledí svésti“ (Lomnický); „S babou i čert soud prohrál“; „Čert neví, kde má baba (ženská) brousek“; „Kde je kozel zahradníkem, stará baba poručníkem, tam by byl čert služebníkem“. Stará pohádka vypravuje o jisté babě, kteréž se povedlo rozvésti manžele, což čertu samému se nezdařilo; z vděčnosti jí dal tedy nové střevíce, ale podal jí je opatrně na holi, bálť se jí. Strach důvodný! D. Teniers (rytina Rich. Earloma) vyobrazil babu hledající poklad. Nalezla jej v jeskyni, střežené čerty. Její zástěra je plna zlata a klenotů; zcela marně snaží se čerti nahnat jí strachu; odhání je holí jako netopýry. — Na rytiné Hopferově spoutaly tři baby čerta a melou ho upřímně; ve vzduchu poletují jiní čerti jako poplašení vrabci, ale neosmělují se přispět svému soudruhu. — Na rytince Binkově bije jediná baba čerta svým kuželem, a bije jej řádně. — Jen málo kde je vyobrazen čert co vítěz; ve Špýru na př., na stolici kostelní, drží čert babu a řeže jí uši. — Nadvládu babí vyjadřuje také ještě naše pořekadlo: „Ve dvou babách vězí tři čerti“ a Šimona Lomnického průpovídka. „Baba je třikrát horší nežli čert; věř tomu, že to není žádný žert.“

„Někdy se považuje baba za „čertovu pramáti“, někdy jen za „čertovou máti“. — „Kolíbala baba čerta na pařeze vrbovým: Hajej, dadej, můj čertíku...“ zní chrudimská národní. Jindy zas je jeho ženou, od níž nesmírně rád uteče. Nejčastěji žijí spolu ale v manželství divokém a velice nečistém — však je známo, co pověra o „incubech“ provedla ve světě děsného neštěstí!

VIII.

Nemůžeme se zde pouštět do široširé a celkem velmi známé kapitoly o čarodějnicích. Účelem těchto řádků jest podati studii co možná původní, v ní pak co možná úplný, třeba by mosaikový obraz ženy staré, i. e. veškerých názorů, k starobě ženské se vztahujících.

U všech národů staré ženy „čarovaly“, a čarují dnes všude skoro právě tak, jako čarovaly na př. u dávných Hellenů. Odumřely lásce, byly snad také zklamány ve své víře, jsou jednou nohou již na onom, tajuplném světě — je přirozeno, že se jim přičítá vyhledávání tajných pomůcek. „Prorokovi se bez zázraků nevěří, starci i bez nich“ (Talmund). Lid je všude dodnes přesvědčen, že hranici mezi babou a čarodějnicí stanovit je velmi těžké. Všechny umějí uhranout, trávit, léčit, prorokovat, tajnosti zjevovat, atd.

Sedí babka při ohnisku,
měří vodu z mísky v mísku,
dvanáct mísek v jedné řadě,
pán u báby na poradě.
„Slyšíš, matko! Ty víš mnoho:
víš, co potkati má koho,
víš, kde se čí nemoc rodí,
kudy smrtná žena chodí.“ (Erbenova „Vrba“.)

Hlavně ví, „kde se čí nemoc rodí“. V nejnevinnějším případu zná alespoň řadu „výtečných“ domácích prostředků, náruživě ráda radí, a její rad se uposlechne. Dnes se lidé smějí „studentkám mediciny“, říká se, že místo klobouku dosahují „doktorského čepce“, že bdějí nejraděj u lože mladých mužů a sice „bez honoráře“, že do medicínských časopisů píšou jen o případech „interessantních“, atd., a zatím je to ženské medicínství staré jako svět. Při nejmenším bývaly staré ženy vždy autoritami v nemocech dětských a nejstarší žena vždy nejschopnější, aby „babila“. Ale každý „babský lék“ měl a má vždy přídech „čarodějného“ léku.

Ani střední a tedy již vzdělanější společenské třídy naše nejsou dodnes prosty pověry, že baba dovede udělat. Přešlali baba někomu přes cestu, znamená to neštěstí. Potkáli řemeslníček ráno první osobu babu, vrátí se domů a vypije skleničku kořalky, „aby přišel na jiné

myšlénky“. Potkáli ale celé hejno babic, není pomoci jiné než spustit na ně: „hej Vy babice, starý krabice, povězte, kde leží Drahoslavice?“ — pak je dobře.

Jeli baba čarodějnicí pořádnou a s čertem tedy ve spojení, má s ním pak časté a slavné schůze. Ovšem vždy jen v noci — ve dne se čert zjevuje málo kdy, jen když příroda jeví se nám jaksi nepravidelně („když prší a slunce svítí, čert máslo vrtí“). Také však není každá noc ke schůzi příhodna. Jen „když měsíček v srp, tu čarodějnice jezdí na hranice“. Ale dle slovanského názoru i pak jen tenkráte, když byl v den ten nějaký pohřeb — radují se s čertem tedy nad zmařeným životem, snad nad ztracenou duší.

„Hranice“ jsou vždy na horách (a to u všech národů), kde se v dávných dobách děly oběti, nebo kde se popravovalo. Nám nejbližší a nejznámější hora taková je „Babia gora“ — „Lysá hora“ v Tatrách, která je u nás právě tak pověstna jako u Němců Brocken nebo Blokksberg harcský. Všechny slovanské kmeny kolem vědí, že tam čarodějnice s běsy lítají na pohřební hody a sice na pometlech; Slovák říká o stařeně: „vyhlíží jako čárnice z Lysé hory“, právě tak jako Polák: „wygłęda jak czarownica z Łyséj góry“.

Na horách tedy. A k tomu, co se při schůzích těch děje, připíná se obrovský kruh pověstí, jež se vypravují na přástkách, vyznívají z písní, obrazí v kresbách. Umělci výtvarní již z příprav k jízdě na hranice, jaksi z toiletty tedy, utvořili celou řadu obrazů. Obyčejně se čarodějnice k jízdě posilňují doušky zvláštního kouzelného nápoje. Na dřevorytu Jana Buldunga sedí čarodějnice nahy a v posicích trochu neslušných na zemi a vaří si nápoj; některé jedou na kozlu již vzduchem pryč. Na rytině Gheynově zdá se, že čarodějnice unáší dým z vařícího nápoje se povznášející. Jinde si snáší čert baby sám v řasnatém plášti svém. Čertů se dostaví na hranici celá tlupa, Luciper předsedá. Obyčejně se tu zjeví Luciper v podobě kozla — dle Puškinova „Husara“ docela co „židák“, jejž břečící baby polní žábou věnčí. Celá slavnost je úsměškem na církevní křesťanské obyčeje, na zpověď a mši, a užívá se při této i černé hostie. Čarodějnice prokazují čertu zcela zvláštním způsobem úctu svou, pak s ním pleší (také na zemi objevuje se čert v tančírnách, co „myslivecký mládeneček“), pak on je objímá — popis toho však se vymyká belletristovi nadobro a jen ve spise vědeckém by suché konstatování nebylo od místa.

Ten „posměch“ vyvolal historicky známé, děsné odvety. Kruté pronásledování domnělých čarodějnic zakvetlo v 15. věku bullou Innocence VIII. a statisíce krvavých obětí vyžádala si křesťanská pověra. Došloť místy tak daleko, že každá stařena souzena i odsouzena pro svazek s čertem! I v starém českém soudnictví jsou stopy zběsilé obmezenosti té. Čtem pravidla: „Kdo hanebným uměním, čáry a kouzly lidem na zdraví a životě škodí a jedovatá lékařství prodává, k mordéři přirovnán bývá“ — a dále: „Kouzelník a travič mečem nebo upálením strestán a žena čárodějná za živa zahrabána buď.“ (Rybička.) —

Dnes — dnes ovšem ďábel již dohospodařil. Dnes už v životě straší jen děti, a objevíli se v umění, baví nás jen co pouhá myšlénka nebo co dobrý nápad, a poznáváme ho v salonním oděvě jeho jen dle tenkých lýtek, bledé pleti a minusového znamení mezi očima.

Dnes po náhledu lidu baby sice pořád ještě čarují, ale jejich umění je skoro až směšně malé. „Stará baba čarovala — z ječmena kroupy dělala. — A z prosa dělala jáhly: to byly ty její čáry!“ Povídá se na př., že v Černošicích „baba vyseděla housata“, ale stalo se to dle

Prima Sobotky následovně: když husa slezla s vajec, sedla si na ně prozatím bába, aby se nezastudily — v tom ale počala se již housátka líhnout.

Dnes čarují spíše ty mladé než ty staré. Kopají koření „od černé višně“ a suší je na kranclích a trou v papíře; trhají čekanku u cesty; svazují pýření (listy) z jarého žita; posílají kytičku z laskavce a kus brotanu. A umějí tak čarovat, že „nechť je mladý, nebo starý, zblázniti se musí“ — však je známe i jmenem, některé z těch hlavních čarodějnic, jedna z nich se jmenovala Stása, byla kantorova dcera a Čelákovský na ni upozornil.

Pravé diblice jsou ty naše „mladé“, — samé talmudické Lilithy! Připomínají nám obrazy z ráje, na nichž pokušitel vyobrazen půl co žena, půl co had. A pokušení sv. Antonína, u jehož nohou se svijí krásné děvče — s drápy na nohou.

A předce se poesie loučí s oněmi čarodějnými babami jen neráda! Často ještě k nim sáhá zpět. Rozkošně to učinil nejnověji Rudolf Baumbach. Miluje dívku; ale dívka je střežena stařenou a on nemůže k ní. Však on si pomůže — jen až přijde ta noc, kdy čaro-

dějnice letí na hranice: stará větrným vírem nešena odletí na Blokksberg —

a mezi tím, co stará s ďáblem svým,
já se svým andílkem se pomiluju.

Jana Nerudy: Žerty, hravé i dravé.

Druhé vydání.

Tiskneme a rozešleme počátkem měsíce října 1886:

ŽERTY, HRAVÉ I DRAVÉ

OD

JANA NERUDY.

Druhé vydání.

Jméno autora i titul knihy, dávno již rozprodané a nenalézající se ani v seznamech antikvárních, je v případě tom nejprostším a zároveň nejlepším upozorněním a doporučením.

Nemluvíce ani o tom, že **Neruda** je *spoluzakladatelem nové naší literatury*, *že na její vývoj měl vliv nejvýdatnější*, že do dnes je nejsamorostlejší a nejvšestrannější český literát, uznaný cizinou beze všeho vydupávání reklam, připomínáme tu opětně, že je **tvůrcem českého feuilletonu.**

Neruda ve feuilletonu je dosud nepřekonán, pravý **Nerudovský feuilleton** nenapíše nikdo, ač všechen respekt máme pro mnohé naše obratné pisatele „pod čáru“. A jakož Nerudovy feuilletony dosud jsou nepřekonány, tak zase z nich **„Žerty, hravé i dravé“** klademe nejvýše, poněvadž více než který jiný svazek ukazují k pravé individualitě geniálního našeho mistra, zahrnujíce v sobě i některé znamenité causerie literární i divadelní, které pro Nerudu jsou tak charakteristické, připomínajíce jeho blahoplodnou a výdatnou činnost kritickou. **Nerudův** šlehavý vtip a ostrá satyra měly na utváření našich literárních i divadelních poměrů účinek přímo zázračný.

V **„Žertech, hravých i dravých“** jsou právě zahrnuta některá obšírnější bodavá pojednání literární i divadelní, kárající zpátečnictví i nešvar, a **tím stává se nové jich vydání publikací téměř časovou.**

Než i větší neliterární a nedivadelní část **„Žertů, hravých i dravých“** zasahuje tak do našich veřejných poměrů, bičujíc neodolatelným humorem různé nešvary, osvětlujíc temné stránky naší společnosti, dotýkajíc se bídy i neštěstí s úsměvem, při němž slza do oka se vkrádá...

že kniha ta svou pravdivostí a účinností, vahou každého svého slova, v novém svém vydání **bude publikací nanejvýše závažnou a vysoko vynikající** v záplavě frasí a jalovosti.

Aby tato znamenitá kniha Nerudova byla přístupna každému bez rozdílu, vycházeti bude

v sešitech po 20 kr.,

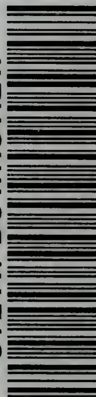
které rychle za sebou následovati budou. **Všech sešitů bude 9.** (Formát knihy bude tentýž jako při ostatních feuilletonech Nerudových.)

Po ukončení „**Žertů, hravých i dravých**“ následovati budou téhož autora nové sbírky: „**Drobné klepy**“, „**Proti srsti**“ a j. v.

Doporučujeme nový podnik svůj všem přátelům krásného písemnictví.

F. TOPIČ,
knihkupectví a nakladatelství
v Praze, Ferdinandova tř. č. 9.
(Dříve knihkupectví **F. Šimáčka.**)

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 21 07 06 009 1